

DƏZGAHLAR ARASINDA

Qarabuğdayı qız avtobusun pəncərəsindən boylanıb nəzarət qapısının üstündəki sarı rəngli enli, uzun taxta lövhənin üzərindəki ağ rənglə yazılmış iri hərfləri oxudu: «MLP Tekstilniy kombinat im. V.İ.Lenina». Oxuyan kimi də yanında oturmuş rəfiqəsini dümsüklədi:

– Çatdıq, dursana...

Qızlar səs-küylə avtobusdan yerə tökülüşdülər. Onları uşaq evindən ekuskursiyaya gətirən tərbiyəçi tez nəzarət qapısından girdi. Qızlar hündür, daş hasarın yanına düzöldülər. Nəzarət qapısının sağında da, solunda da daş hasara lövhə vurulmuşdu. Sağdakı lövhədə Azərbaycan dilində həkk olunmuşdu: «Azərbaycan SSR YSN V.İ. Lenin adına toxuculuq kombinatı». Soldakı lövhədə də rus dilində eyni məzmununda yazı vardı. Qarabuğdayı qız bu yazıları da oxudu. Adətiydi: küçələrdə asılan şüarları, mağaza və müəssisələrin adlarını bildirən yazıları oxumamış getməzdi. Bunu rəfiqələri yaxşı bilirdilər. Onlardan biri dedi:

– Çimnaz yenə oxuyur.

O birisi əlavə etdi:

– Oxumasa rahat olar?!

Tərbiyəçi qayıtdı. Çimnaz əlini sağdakı lövhədə üç iri hərfin üzərinə qoyub xəbər aldı:

– Müəllim, bura baxın, bir, bu YSN nə deməkdir?

Çimnazın xasiyyətinə bələd olan tərbiyəçi dərhal cavab verdi.

– Yüngül Sənaye Nazirliyi.

– Bəs bu? – Çimnaz sol lövhədəki üç iri hərfi göstərdi.

– Министерство Лежкое Промышленности. – Sonra tərbiyəçi üzünü qızlara tutdu. – Qızlar, gedəyin!

Onlar içəri keçdilər. Əvvəlcə əyirici fabrikində oldular. Sonra toxuculuq fabrikinə yönəldilər. Burada onları toxucu sexinin rəisi Fətəli Kazımov qarşıladı. Bu q 1 rx-qırx iki yaşlarında, ortaboylu, enlikürək, güləruz adamdı. Göy sətindən pencək geymişdi. Pencəyinin sol döş cibində üç karandaş görünürdü. Sağ döş

cibində isə kiçik dəftərçəsinin ucu nəzərə çarpırdı. Usta Fətəli (fabrikdə böyüklü-kiçikli hamı ona belə müraciət edir) uşaqların qabağına düşüb onları sexdə gəzdirməyə, ayrı-ayrı toxucular haqqında məlumat verməyə başladı. Müvəqqəti dayandırılmış bir dəzgahın yanına çatdıqda ayaq saxlayıb parçanın necə toxunduğunu izah etməyə çalışırdı:

– Qızlar, gördüyünüz kimi parça iki sapdan toxunur: əriş, arğac. Əriş çox möhkəm sapdır. Arğac ərişə nisbətən davamsız sapdır. Bu saplar əyirici fabrikində hazırlanıb bizə göndərilir...

Göy satin xalat geymiş orta yaşlarında bir qadın Fətəliyə yaxınlaşdı. Ondan astaca nəsə soruşub getdi.

Usta Fətəli bu qadın haqqında da uşaqlara danışmağı lazım bildi:

– Seximizin növbə ustası Dostuxanım Həsənovadır. Ana doğma balasına necə qayğı bəslərsə, Dostuxanım da cavan toxuculara eləcə qayğı göstərir...

Qızlar sexdən çıxarkən qapı ağzında Dostuxanımla qabaqlaşdılar. Dostuxanım soruşdu:

– Hə, qızlar, bizim sənət xoşunuza gəldi?

– Əlbəttə.

– Pis deyil

– Sənətdir də. _ qızlar yerbəyerdən cavab verdilər.

– Sənsə, qızım, deyəsən, bizim işi daha çox xoşlayırsan, eləmi? – Dostuxanım uşaqlardan bir az aralı, qapıya yaxın dəzgahların yanında durub onları idarə edən toxucunun çevik hərəkətlərinə tamaşa etməkdə olan Çimnaza müraciət etdi.

Çimnaz azacıq duruxdu, sonra isə çox yavaşdan:

– Bəli, usta, xoşuma gəlir, - deyə bildi və yoldaşlarının uzaqlaşdığını görüb Dostuxanımla xüdəhafızlaşdı, qaçaraq özünü onlara yetirdi.

Dostuxanım Çimnazın arxasınca çox baxdı. «Nə şirin, qarabuğdayı qızıdır, ilk dəfə işə girəndə mən də bu yaşda idim... bu yaşda!..»

Düşündü, gənclik illərini xatırladı, kövrəldi Dostuxanım.

– Çinaz, yatdın?

– Yox, ay qız, elə-belə gözlərimi yummuşam, bəlkə deyirəm yuxu apardı.

Bu gecə nədənsə heç yatmaq istəmirəm... Yuxum qaçıb.

– Mənim də yuxum qaçıb. Çimnaz, istəyirsən dur otur, bir az söhbət eləyək, bəlkə yuxumuz gəldi.

– Yaxşı, sən deyən olsun, ancaq yavaşca danışaq, yoxsa yatanları oyada bilərik.

Yan-yana qoyulmuş çarpayılardan iki qız baş qaldırıb uzandıqları yerdəcə oturdular; yuxusu qaçmış gözlərini bir-birinə zilləyərək pıçıltı ilə söhbətə girişdilər:

– Çimnaz, eşitdin, tərbiyəçi dedi ki, ekskursiyaya aid divar qəzeti çıxardacaq.

– Eşitdim.

– Sən bir şey yazacaqsan?

– Fikirləşərəm.

– Nə yazacaqsan?

– Hələ bilmirəm. – Çimnaz qonşusunu ilk dəfə görürmüş kimi iti baxışları ilə nəzərdən keçirdi və sonra əlavə etdi: - Bilirsən, Dostuxanım mənim xoşuma gəldi, görürdün bizimlə necə mehriban danışırdı. Danışığınan adamı özünə bağlayırdı. Sonra usta Fətəli... Yaxşı adamlardır, vallah. Bəlkə də mənə belə gəlir... Onlarla işləmək, deyirəm, pis olmaz.

– Necə, toxucu olmaq istəyirsən?

– İstəyirəm, bilirsən, işləmək istəyirəm. Çörək pulumu əlimin zəhmətiyənin qazanmaq istəyirəm. Yetimxanada nə qədər qalacağım eee?! Toxuculuq da ki, elə bilirəm, pis deyil. Lazımlı sənətdi. Düz demirəm?!

– Orası elədi, bəs dərs?!

– Eşitmədin dedilər ki, kombinatın nəzdində sənət məktəbi var. Orda oxuyaram. Bir də deyirlər ki, işləyə-işləyə də oxumaq olur. Axşam məktəblərində.

Eh, bu hələm sonranın işidir. İndisə işləmək istəyirəm. İşləmək!.. Xoşuma gəldi bu gün toxucuların işi. Olacağam toxucu... Olacağam!..

Susdular. Yuxu, deyəsən, yavaş-yavaş öz gücünü göstərməkdə idi. Çınaz dərin fikrə getmişdi. Qonşusu sağ qolu üstə dirsəklənərək diqqətlə Çimnaza baxırdı. Haçandan-haçana xəbər aldı:

– Çimnaz, anan yadına gəlir?

Birdən-birə verilən bu sual Çimnazı xəyaldan ayırdı, o, həmsöhbətinin mənalı baxışlarla süzüb astadan dedi:

– Yox, mən lap körpə ikən o ölmüşdü... Qonşuların dediyinə görə mehriban ana imiş. İndi sağ olsaydı, yəqin Dostuxanım boyda olardı... Deyirlər yaxşı paltar tikirmiş. Qaraqaş, qaragöz bir qadınmış...

– A, denən anama oxşamışam da... Qara qaşlar, qara gözlər, uzun qara kirpiklər...

– Ürəyin istəyir deyim də...

– Bəs atan?.. Atan necə yadına gəlir, Çimnaz?

– Atam adıma gəlir. Səkkiz yaşında idim, dava başlandı. Onu davaya apardılar. Məni də bu yetimxanaya gətirdilər...

Dostuxanım növbəni təhvil götürəndə, hər bir dəzgahın işi ilə maraqlanar, baş vermiş bu və ya digər hadisəni təfərrüatına qədər öyrənməyə çalışardı. Növbəsi hələ işə başlamamış o, bir dəfə sexi gəzər, dəzgahları ötərgi də olsa nəzərdən keçirərdi; bəzilərini diqqətlə yoxlardı da. Növbəsi işə başlayandan sonra isə o, dəzgahlar arasında yenidən gəzib hər toxucunun işinə göz yetirər və gördüyü nöqsanları yerindəcə aradan qaldırmağa çalışardı.

O yenə adəti üzrə işə hamıdan əvvəl gəlmişdi, toxucular hələ işə başlamamış lazım olan hazırlığı təzəcə görüb qurtarmışdı ki, sexə bir dəstə qız daxil oldu. Bunlar sənət məktəbinin uşaqları idilər; bu gündən etibarən həm oxuyacaq, həm də

sexdə çalışacaqdılar. Sənət məktəbinin direktoru, məktəbin təlimatçısı və toxucu sexinin rəisi də uşaqların yanında idilər.

Dostuxanım gələnlərə tərəf yeridi, onlarla salamlaşdı. Bu vaxt bir qız Dostuxanıma yaxınlaşıb salam verdi və utancaq baxışlarını onun mehriban gözlərinə zillədi. Dostuxanım salamı alıb bu qızı diqqətlə nəzərdən keçirdi və bir şey xatırlayırmış kimi:

– Qızım, deyəsən, səni hardasa görmüşəm, - dedi. – Ancan xatırlaya bilmirəm.

– Amma mən yaxşı xatırlayıram, usta. Həmçinin usta Fətəlini də.

Adının çəkildiyini eşidən usta Fətəli də nəzərlərini bu qıza zilləyərək onu harada gördüyünü xatırlamağa çalışdı.

– Qohum çıxsalar yerinə düşər. – Sənət məktəbinin təlimatçısı zarafat etmək istədi.

– Qızım, sən gərək ki, bir neçə ay irəli buraya ekskursiyaya gəlmişdin, eləmi? – Dostuxanım tərəddüdlə soruşdu.

– Bəli, usta, gəlmişdim, indi də işləməyə gəlmişəm.

– Qızım adın nədir?

– Çimnaz.

– Demək, toxucu olmaq istəyirsən?

– Bəli, usta!..

Usta Fətəli və Dostuxanım uşaqlar üçün ayrılmış dəzgahları onlara göstərdilər. Uşaqlara sənət məktəbinin təlimatçısı rəhbərlik edəcəkdi.

Məktəbin şagirdləri iş üsulları, dəzgahların əsas xüsusiyyətləri ilə tanış olandan sonra sexə təcrübəyə gələrkən onları əvvəlcə bir dəzgahda işə buraxır, sonra tədriclə dəzgahların sayını artırırtdılar. Belə ki, ən yaxşı halda şagird təqribən bir aydan sonra iki, iki aydan sonra üç, üç-dörd aydan sonra isə dörd dəzgah işlədə bilərdi. Dörd dəzgahı idarə etmək isə məktəbi qurtarmaq deməkdi. İstedadlı şagirdlər elə bu müddət ərzində məktəbi qurtarmağa can atardılar.

Təlimatçı usta Çimnazı işləyəcəyi dəzgahın yanına gətirdi, işə başlamazdan əvvəl ona bəzi izahatlar verib, əlavə etdi:

– Qızım, dəzgahın indi işə hazır olub-olmadığını yoxlamaq sənin boynuna; başlaya bilərsən. Bax, gör, hər şey yerindədirmi?

Çimnaz dəzgah arxasına keçdi. Əvvəlcə məkiyə baxdı, arğac saplı makaranı götürüb nəzərdən keçirdi, sonra onu götürdüyü yerə qoyub məkiyn yaxşı doldurulduğunu ustaya söylədi. Usta Çimnazın düz cavab verdiyini başının hərəkətiylə təsdiq etdi.

Çimnaz dəzgahın başqa hissələrini yoxlayıb dedi:

– Usta, hər şey yerindədir. İcazə verin, dəzgahı işə salım.

Usta icazə verdi. Çimnazın ürəyi şiddətlə döyündü. Ömründə ilk dəfə müstəqil olaraq dəzgah işlədəcəkdi. Bu, on dörd yaşlı bir qızı, əlbəttə, həyəcanlandırmaya bilməzdi... Çimnaz özünü ələ aldı, özünə ürək verərək dəzgahı işə saldı. Və birdən-birə yüngülləşdiyini hiss etdi. Həyəcanı getdikcə azaldı, ürəyi aramla vurmağa başladı. Qəribədir! Elə bil bayaqdan bəri keçirdiyi həyəcanların hamısı dəzgahın işə düşməsinə qədəm imiş... İndi o, sıxılmadan dəzgahı işlədir, arğac və əriş saplarından hasil olan bez gözləri önündə ağarırdı...

Birdən Çimnaz dəzgahı dayandırdı. O biri qızların yanında olan usta bunu uzaqdan hiss etdi. Yaxınlaşarkən Çimnazı qan-tər içində minlərcə əriş sapının arasında nəsə axtaran gördü. Usta işin nə yerdə olduğunu dərhal anladı. Çimnaz məkikdəki arğaca vaxtında diqqət yetirmədiyindən sap məkikdən çıxmış, minlərcə ərişə qarışmışdı. İndi Çimnaz sapın ucunu tapmaq istəyirdi. Çünki məkiyə yenidən makara qoyduqda itirilmiş sapla yeni makaradakı sapı bir-birinə bağlamaq lazım idi. Bunsuz dəzgahı işə salmaq olmazdı.

Gənc toxucuya kömək etmək fikrinə düşən təlimatçı usta da cərgə ilə düzülmüş əriş saplarını bir-bir aralayaraq itirilmiş sapı axtarmağa başlamışdı ki, birdən Çimnaz:

– Tapdım, usta, tapdım, - dedi. – Amma çox axtardım ha... Sex də yamanca istidir, usta!

– İsti olmağına istidir, - usta Çimnazın üz-gözündən tökülən iri tər damcılarını nəzərdən keçirərək sözüünə davam etdi. – Ancaq sənə isti bir də ona görədir ki, qızım, həyəcanlanmısan, hətta hirslənmişən də. Hirslənməklə, həyəcan

keçirməklə işi qabağa salmaq olmaz. Hər bir işdə olduğu kimi toxuculuq işi də tədbirli, diqqətli olmağı sevir. Hərgah sən arğac məkikdən çıxmamış dəzgahı saxlasaydın, məkiyi yenidən doldurarkən sapları asanlıqla bir-birinə bağlardın; daha nə həyəcan keçirərdin, nə də ki, sənə bu qədər isti olardı.

Çimnazın özünə bərk acığı tutmuşdu: «Diqqətsizəm elə... diqqətsiz!.. Arğac sapının ucunu yaman qaçırmışdım... Usta düz deyir, hirslənməsəydim tez tapardım. Yəqin tapardım...»

Təlimatçı ustanı yanındakı dəzgahda işləyən bir qız (bu da sənət məktəbinin şagirdi idi) səslədi. Usta cəld onun yanına getdi.

Çimnaz əlindəki kiçik yaylıqla üz-gözüünün tərini silib dərindən nəfəs aldı; dəzgahı yenidən işə saldı. İlan vuran ala çatıdan qorxan kimi indi Çimnaz da bütün fikrini məkiyə verdi; məkiyin içindəki makara fırlandıqca arğac sapını dəzgahın bir tərəfindən o biri tərəfinə ötürür; bu sap da öz növbəsində əriş sapı ilə birləşirdi. Dəzgah işlədikcə bu hərəkət mütəmadiyən davam edir və beləliklə də, yeni bir şey – parça meydana çıxırdı.

Bir azdan usta yenə Çimnazın yanına gəldi, dəzgahı diqqətlə gözdən keçirdikdə əriş saplarından birisinin qırıldığını gördü. Məkikdən arğac sapının qurtarmasına az qaldığından Çimnaz bütün fikrini bura vermiş, əriş sapının qırıldığını görməmişdi. Usta Çimnaza müraciətlə dedi:

– Qızım, şahmatçılar oyun zamanı cəbhəni yalnız bir hissəsini yox, bəlkə bütün sahələrin göz altına alırlar. Bu cəhətdən toxucununun da işini şahmatçıların oyununa bənzətmək olar. Dəzgah işlərkən onu hərtərəfli müşahidə etmək lazımdır. İndi bax, gör!..

Usta hələ sözünü tamamlamamış Çimnaz dəzgahı saxladı (usta şahmatçılardan danışarkən Çimnaz onun nə demək istədiyini anladığından dəzgahı diqqətlə gözdən keçirmiş, buraxdığı nöqsanı tapmışdı).

Çimnaz qırılmış sapın uclarını arayıb cəld bir-birinə bağladı...

İşin sonunda Çimnazdan toxuduğu parçanı yoxladılar. Müəyyən hissəsi keyfiyyətsiz idi. Bu, Çimnazın kefini pozmuşdu. Bunu təlimatçı usta da hiss etməmiş deyildi:

– Çimnaz, qaşqabağını niyə sallamısan, bax, bu olmadı, bundan mənim heç xoşum gəlmir. İşindəki səhvlər səni qorxutmasın, qızım! Ancaq sən bunları aradan qaldırmaq üçün ciddi düşünməlisən; səhvin nədən və nə səbəbə baş verdiyini öyrənməlisən...

Çimnaz yataqxanaya da çox dilxor gəldi. Həmişə Çimnazı şən, deyib-gülən görən qızlar öz təəccüblərini gizlədə bilmədilər, onu dövrəyə aldılar, dörd bir tərəfdən suallar, atmacalar yağdırıldı:

– Bıy, xətrinə kim dəyib, qaşqabağını sallamısan?

– Bəlkə başın ağrıyır?

– Vallah, ay Çimnaz, sənə qaraqabaqlıq heç yaraşmır, inanmırsan bu da güzgü, al bax!

– Sən bizim canımız, heç olmasa, bircə dəfə gülginən...

Çimnaz bu dəfə daha özünü ciddi saxlaya bilmədi; dodaqları qaçdı. Bunu görən qızlar da gülüşdülər.

– Bax, indi oldun bizim Çimnaz. Yoxsa bayaqkı təkin, özünü çəkib danışmaq da istəmirdin!..

– Eh, qızlar, işləri bu gün yamanca korlamışam! – Çimnaz nəhayət dilləndi.

– Nə olub ki?

– Necə bəyəm?

– Korladığın nədir ki? – qızlar soruşdular.

– Mən bilirəm Çimnaz niyə dilxordur, - bir qız özünü qabağa verdi.

– Niyə dilxordur, ay hər şeyin bilicisi, niyə? Desənə biz də bilək! – başqa bir qız kinayə ilə, sancırmış kimi ondan soruşdu.

– Çimnazın bu gün bir az brakı olub, toxuduğu bezi aşağı növ hesab eləyiblər. Buna görə də dilxordur, ay təzə xəbərləri bilməkdə həmişə dala qaçan Xırdaxanım.

– Bəyəm bu azdır, - Çimnaz acıqlı-acıqlı həmin qıza baxdı.

– Eh, nə olsun, uşaq yığıla-yığıla yeriməyi öyrənir də.

Çimnazın üz-gözünün aldığı ifadədən bu qıza çox kəskin, acı bir cavab verəcəyi məlumdu. Lakin Xırdaxınam onu qabaqladı:

– Hamı sənin kimi soyuqqanlı ola bilməz axı? Necə olsa adama təsir edir də.

– Bıy, qanım niyə soyuq olur, ölüb eləməmişəm ki!..

Bu vaxt bir qız qaçaraq içəri girdi:

– Qızlar, mübahisəyə son qoyulur, kluba yeni film gətirmişlər, gedirik?

– Əlbəttə, söz ola bilməz, - Xırdaxanım cavab verdi və sonra üzünü bayaqdan onunla danışan qıza tutdu, - hər şeyin bilicisi, görəsən, niyə bu gün kluba təzə film gətirildiyini bilmir?

– Bağışlayasan, bilirəm, istəyirsən adını da deyim, «Arşın mal alan».

– Doğrudur, - yeni gələn qız təsdiq etdi.

Xırdaxanım əlini sinəsi üstə qoyub dedi:

– Bacım, onda mən pəs! Sənin hər şeyi bildiyinə, çoxbilmişliyinə daha heç bir şəkki-şübhəm yoxdur.

– Ola da bilməz. Xırda, sən gərək biləsən ki, kimlə danışırısan.

Qızlar gülüşdülər.

Xırdaxanım:

– qızlar, onda gəlin bu çoxbilmişdən xahiş eləyək Cahan xalanın «Çadranı sallam başıma» mahnısını oxuyub oynasın, - dedi.

– Bilir? – filmin xəbərini gətirən qız soruşdu.

Xırdaxanım cavab verdi:

– Necə bəyəm?!

– Onda daha dayanmağın yeri deyil ki... Başla, qadası.

«Qadası» bir az nazlandı, əzildi, büzüldü, sonra başladı, oxuyub-oynamağa başladı:

Çadranı sallam başıma,

Üz-gözümü bəzərim.

Gedib sənə qız axtarıb,

Hər tərəfi gəzərəm.

Bəyin, xanın və tacirin

Qızlarını düzərəm.

Çəməndəki o güllərin

Ən gözəlin üzərəm.

Xalan sənə qurban ola,

Zəhmətinə dözərəm.

Toyunda da sənin, bala

Bax, beləcə süzərəm...

«Qadası» o ki var süzdü... qurtaranda qızlar ürəkdən ona əl çaldılar.

Xırdaxanım bildirdi:

– Qızlar, tələsməliyik, yoxsa birinci seansa gecikərik. Biz hələ axşam yeməyini yeməmişik...

Çimnazın toxuduğu parçanın keyfiyyətini aşağı salan cəhətlərdən biri bu idi ki, o, qırılan sapları bir-birinə elə bağlamışdı ki, bunlar parçanın üzərində düyün kimi görünürdü. Bəzən təcrübəli toxucuların parçalarında da belə düyünlərə təsadüf olunur. Əlbəttə, bu, məqbul sayılmır və toxunan parçanın növünü aşağı salır.

Təlimatçı usta toxuculuq sətəninin bu ən incə nöqtələrindən birini Çimnaza başa saldı və sapı necə düzgün bağlamaq lazım gəldiyini göstərdi. Sonra Çimnaz bir neçə dəfə qırılan sapı bağladı, dəzgahı işə saldı, parçanı birlikdə gözdən keçirdilər, indi onun üstündə düyün az görünürdü...

Toxuculuq sənətinin xüsusiyyətlərini öyrənməyə çalışan uşaqların taleyi ilə sexin ustaları da maraqlanırdılar. Dostuxanım, xüsusən, bu işin aludəsi idi. O

özlüyündə qərara gəlmişdi ki, Çimnaz məktəbi qurtaranda onu öz növbəsinə götürsün.

İşə başladığının iyirmi səkkizinci günü Çimnaza iki dəzgah işlətməyə icazə verdilər. Gənc toxucu qız iki dəzgahda da bacarıqla işlədi, sonra onu üç dəzgaha, daha sonra dörd dəzgaha keçirdilər...

Nəhayət, buraxılış günü gəldi. Çimnaz komissiya qarşısında dörd dəzgahı necə işlədəcəyini nümayiş etdirəcəkdə. Komissiyanın heyətində kombinatın direktoru, partiya təşkilatının nümayəndəsi, sənət məktəbinin direktoru, toxucu fabrikinin rəisi və növbə ustası (Dostuxanım) vardı.

Komissiya qarşısında dörd dəzgahı idarə etmək Çimnazı həyəcanlandırmışdı, doğrusunu desək, bu, əvvəlcə onu bir az qorxutmuşdu da.

Usta Fətəli gəlib çıxdı. Çimnazın özünü itirdiyini başa düşüb zarafatyana:

– Hə, deyəsən, qızımı bərk qısqanmısınız? – dedi. – Amma qızım, sən heç özünü itirmə, atalar demiş, qorxan gözə çöp düşər, heç qorxub eləmə, ürəknən işə başla!..

Çimnaz dəzgahları işə saldı. Özü də onların arasında gəzib, lazım olan işi görməyə çalışırdı...

Usta Fətəli Dostuxanımın qulağına nəsə pıçıldadı və əli ilə ona dəzgahlardan birisini göstərdi. Bunu təlimatçı usta da hiss etdi və o, usta Fətəlinin göstərdiyi dəzgaha diqqətlə baxdı: elə bil od üstünə neft töküldü. Bayaقدan bəri onsuz da həyəcanlanmış təlimatçı ustanın indi ürəyi şiddətlə vurmağa başladı: «Görəsən Çimnaz bunu hiss edəcəkmi*»

Təlimatçı ustanın həyəcanlanmağa haqqı varmı? Axı onun öyrədib yetişdirdiyi şagird imtahan verirdi. Əgər şagird imtahanı müvəffəqiyyətlə verirsə, ustanın da bilik və bacarığı sınaqlardan çıxmırmı?

Dostuxanım da həyəcan keçirirdi. Onun bütün diqqəti Çimnazın hərəkətlərinə yönəlmişdi. Təlimatçı ustanı narahat edən sual gəlib Dostuxanımın da özləri önündə durdu: «Görəsən Çimnaz bunu hiss edəcəkmi?»

İndi hamı maraqla Çimnazın hərəkətlərini izləyir və onun nöqsanını tapa bilib-bilməyəcəyi haqqında düşünürdü.

Birdən Çimnaz nə üçünsə çevrilib arxaya baxarkən nəzərləri ustasının gözlərinə sataşdı. Bu həyəcanlı baxışlar Çimnaza çoxdan tanış idi. O, həmişə dəzgahda bu və ya digər bir işi düzgün görmədikdə usta çox vaxt həmin baxışlarla ona baxardı və bu zaman Çimnaz da bütün diqqətini bir yerə toplayaraq dəzgahı daha ətraflı yoxlar, buraxdığı nöqsanı tapardı.

Demək indi hansı bir nöqsansa yenə buraxılmışdı. Bu yəqindi. Çimnaz cəld dəzgahlara sarı döndü. Ustasının gözlərinin ifadə etdiyi məna, onun iri, qara gözlərinin işığı sanki birə on qat artırdı. O, diqqətlə dəzgahların saplarını gözdən keçirməyə başladı. Əvvəlcə birinci dəzgaha baxdı, hər şey öz qaydasında idi, dəzgah işlədikcə saplar da uzun illər ayrısı olan həsrətlilər kimi bir-birinə sarılırdı.

İkinci dəzgahda da vəziyyət eyni idi.

Çimnaz üçüncü dəzgaha baxdı və ustasının təşvişinin səbəbini anladı... Arğac qırılmışdı. Bunu tezliklə bağlamaq lazım idi. Əks-təqdirdə toxunan parça yararsız olacaqdı. Çimnaz dəzgahı saxladı, qırılan sapı çevikliklə bağladı və sonra dəzgahı işə saldı. Çevrilib arxaya baxarkən ustasının gülümsədiyini gördü; demək hər şey öz qaydasında idi.

Çimnazın baxışları Dostuxanımın baxışları ilə qarşılaşdı. Dostuxanım da özünəməxsus bir tərzdə gülümsəyirdi. Gənc toxucu işini sevinclə davam etdirdi...

Komissiyanın üzvləri Çimnazı təbrik etdilər. Dostuxanım ürəkdən onu öpdü. Təlimatçı usta dedi:

– Qızım, sağ ol! Gələcək işində sənə müvəffəqiyyətlər arzu edirəm.

– Usta, deyirlər, Kirovabad toxuculuq kombinatında on iki, on altı, lap iyirmi dəzgah işlədən usta var. Neçin bizdə altı dəzgahdan çox işlədən toxucu yoxdur, usta?

– Ona görə ki, qızım, bizim dəzgahlar mexaniki dəzgahlardır, onlarınki isə avtomatik dəzgahlardır. Gəncədə toxuculuq kombinatı tikiləndə (1927) avtomatik dəzgahlardan istifadə eləyirdilər. Bunun üçün də qızım. Gəncə toxucuları yeni

kombinatda yeni dəzgahlarla işə başladılar. Bizim kombinatın əsası qoyulan vaxtda (1898) avtomatik dəzgah yox idi. Mexaniki dəzgah ən yaxşı dəzgah sayılırdı. İndi biz, əlbəttə, gördüyün dəzgah ən yaxşı dəzgah sayılırdı. İndi biz, əlbəttə, gördüyün bu dəzgahları götürüb yerində avtomatik dəzgahlar qoymalıyıq. Bu işə asan deyil. Lakin Moskva, nazirlik bu işdə bizə kömək eləməyə, bizi lazımi qədər avtomatik dəzgahla təmin etməyə söz verib. Biz bu dəzgahları alan kimi köhnələri, əlbəttə, götürəcəyik...

Qız uşağı anasına necə bağlanırsa, Çimnaz da Dostuxanıma elə bağlanmışdı. Dostuxanımın ağıllı məsləhətləri Çimnaza təkcə işdə deyil, evdə, teatrda, kinoda, yoldaşları ilə münasibətdə – ümumiyyətlə, həyatın hər sahəsində kömək edir, həqiqi bir ana kimi onun əlindən tuturdu.

– Usta, bir söz də demək istəyirəm, amma bilmirəm deyim, ya yox?

– Əgər tərəddüd edirsənsə, deməsən yaxşıdır. Çünki tərəddüd edənlər əli aşından da olurlar, vəli aşından da.

– Usta, mən qəti fikirləşmişəm. Ancaq bilmirəm, siz nə deyəcəksiz!..

– Onda de görüm!

– Altı dəzgah işlətmək istəyirəm.

– Qızım, qorxuram bu, sənin üçün hələ ağır ola.

– Usta, bəyəm bacarmaram? – Çimnaz bir az incik halda soruşdu.

– Yaxşı, qızım, baxarıq. Qoy bir mən usta Fətəli ilə də danışım. Sənin xətrini o da çox istəyir. Görək o nə deyir.

– Usta, usta Fətəli çoxdan kombinatda işləyir?

– 1936-cı ildən qızım. Sənəti etibarilə toxucu texnikidir. Kombinatin içində bişib. Onun məsləhətinə mən həmişə qulaq asıram. Heç vaxt da yanılmıram.

Sexdə mexaniki dəzgahları avtomatik dəzgahlarla əvəz etmək haqqında çoxdan söhbət gedirdi. Nəhayət, bunu həyata keçirməyə başladılar. Moskvadan istənilən qədər «ATS-100-1» markalı avtomatik dəzgah alınmışdı. İndi bu

dəzgahları quraşdırmaq lazım idi. İşin dayanması üçün sexin müdiriyyəti bunu tədriclə görməyi məsləhət bildi. Mexaniklər, çilingərlər işə başladılar.

İşin başqa bir çətin cəhəti də vardı. O da toxucuları bu dəzgahların əsas xüsusiyyətləri ilə tanış etmək idi. Bunun üçün toxucu fabrikinin nəzdində kurslar təşkil olundu. Toxucular işdən sonra bu kurslara gəlirdilər.

Avtomatik dəzgahların mexaniki dəzgahlara nisbətən böyük üstünlükləri vardır. Əvvələn mexaniki dəzgahlarda toxucu məkiyi yalnız sormaqla və üfləməklə vasitəsilə saplayırdı, bu da şübhəsiz, onun səhhəti üçün zərərli idi. Avtomatik dəzgahlarda isə toxucu bu işdən azad olmuşdur. İkincisi, mexaniki dəzgahlarda arğac qırılarkən dəzgah dayanmırdı və hərgah toxucu bunu vaxtında görə bilmirdisə, toxunan parça yararsız olurdu. Avtomatik dəzgahlarda isə arğac qırılan kimi dəzgah dayanır. Üçüncüsü, hər avtomatik dəzgahın özünün elektrik motoru vardır. Mexaniki dəzgahlarda isə 80 dəzgahın bir ümumi elektrik motoru vardı. Bu motor xarab olanda 80 dəzgah dayanırdı ki, bu da vaxtın itməsinə səbəb olurdu.

Çimnaz, xırdaxanım, Siranuş, Anna avtomatik dəzgahın da xüsusiyyətlərini tez mənimsədilər. Sexin müdiriyyəti qurulub hazır olan avtomatik dəzgahları bu toxucuların birinci işlətməsini qərara aldı.

Çimnaz və onun yoldaşları hərəsi birdən-birə on iki avtomatik dəzgahda işləməyə başladılar.

Çimnaz hələ işə başlamazdan əvvəl Dostuxanım onu avtomatik dəzgaha keçməsi münasibətilə təbrik etdi:

– Qızım, yaxşı yadımdadır. Avtomatik dəzgahda işləməyi çox arzulayırdın. İndi buyur, meydan sənindir! Altı mexaniki dəzgahdan on iki avtomatik dəzgaha keçirsən. Bacarığımı göstər!

– Görək də usta...

Birinci gün Çimnaz o tərəf-bu tərəfə o qədər qaçdı ki, işin axırında lap yorğun düşdü.

Xırdaxanım da yorulmuşdu. Bunu hiss edən Çimnaz üzünü dostuna tutaraq dedi:

– İşin sifəsi bir az çətin başa gəlir, ay Xırda! Bir də, birinci gündür də. Dəzğahların da xasiyyətinə hələ sən deyən bələd deyilik. Sən işin dalısına baxarsan.

Xırdaxanım da ağır-ağır dilləndi:

– Nə deyirəm ki, Çimnaz, təki sən deyən olsun, ağzın fal olsun.

Toxunan parçaları yoxladılar. Parçaların keyfiyyəti yaxşı idi.

Ustalardan ikisi gündəlik normanı 99 faiz, Anna 102 faiz, Çimnaz 101 faiz yerinə yetirmişdi. Birinci gün üçün bu şübhəsiz pis deyildi. Ancaq bu ustaların heç də ürəyindən deyildi...

Ertəsi gün ustaların müvəffəqiyyəti birinci günə nisbətən bir az artıq oldu.

Ayın axırı üçün isə əhəmiyyətli dərəcədə fərq gözə çarpdı.

Sexdə avtomatik dəzğahda işləyənlərin sayı gündən-günə çoxalırdı. Yeni işə başlayanlar artıq Çimnaz, Nina, Xırdaxanım və Siranuşun iş təcrübəsindən istifadə edirdilər.

Aylar bir-birini əvəz edirdi. Çimnaz toxucu kimi püxtələşirdi. Bir gün sex rəisi usta Fətəli onu yanına çağırırdı.

Usta düşüncəli görünürdü. Sözlü adama oxşayırdı. Görünür söhbəti necə başlamaq barəsində bərk fikirləşirdi. Əllini təzəcə adlayan usta Fətəlinin saçının yarından çoxu ağarmışdı. Bunlar Çimnazın gözü qabağında ağarmışdı. O, hərdən zarafatla deyərki ki, saçımın ağarmasına baxıb məni qoca bilməyin. Bizim nəsildə saç tez ağarır. Çimnaz nədənsə onun bu sözlərinə heç bir əhəmiyyət verməmişdi. Bu gün zənnlə usta Fətəliyə baxırdı, saçın ağarması ilə bağlı söz-söhbəti xatırlayırdı və görürdü ki, usta doğrudan da üzdən yaşına görə cavan görünür.

– Qızım, Çimnaz, fabrikin müdiriyyəti belə qərara gəlib ki, seximizdə on altı dəzğahı birinci dəfə sən işlədəsən. Bilirəm, birdən-birə... – usta Fətəli qəsdən «ağır olacaq» kəlmələrini işlətmək istəmədiyindən duruxdu, başqa münasib söz axtarmaqda ikən Dostuxanım gəlib çıxdı.

Üçlükdə məsələni götür-qoy elədilər. Çimnaz boynuna götürdü.

Dostuxanım Fətəliyə dedi:

– Bu məsələni qurtardıq. İndi də gəlin mənim məsələmi həll eliyək.

Çimnaz təəccüb və maraq içində soruşdu:

– O nə məsələdir ki, usta?

Dostuxanımın yerinə Fətəli Kazımov cavab verdi:

– Bilirsən, Çimnaz, Dostuxanım təqaüdə çıxmaq istəyir, bizi qoyub getmək istəyir, onu deyir...

Dostuxanım dilləndi:

– Vaxtıdı da, Fətəli. Bəsdi də işlədik. İndi də meydan Çimnazlarındı, Xırdalarında. Biz daha qocayıq. Qocaldıqca da istirahətə ehtiyacımız çoxalır. Sənin indi gərək qorxun olmasın, Fətəli, məşallah, seximizdə Çimnaz kimi usta toxucuların yetişib.

Fətəli Dostuxanıma düzəliş verdi:

– Yetiştirmisən. Dostuxanım.

Dostuxanım da Fətəliyə düzəliş verdi:

– Sənli-mənli yetiştirmişik, Fətəli... Sağ-salamat olsunlar, bizləri də yaddan çıxartmasınlar.

Çimnaz tələsik dedi:

– Nə danışırırsınız, ay usta, sizi də unutmaq olar?

Dostuxanım əlavə etdi:

– Çox sağ ol, qızım. Mən sənin qəlbinə bələdəm. İndi sən də Fətəliyə dil-ağız elə, mənim xahişimə əməl eləsin, vaxtında təqaüdə çıxmağıma sex rəisi kimi razılığını versin.

Çimnaz sex rəisinə baxdı. Düşündü ki, doğrudan da ona nə desin.

Bunu duyan usta Fətəli özü tez söhbətə başladı:

– Dostuxanım, qızı çətinliyə salma, bir üç-dörd ay da döz. Təzə ildən gözüm üstə. Səni ürəyin istəyən kimi yola salarıq. Bu, mənim səndən axırıncı xahişimdir. Əməl eləyirsən?!

– Nə deyirəm ki, Fətəli, sən deyən olsun.

Dəzgahlar işləyirdi.

Sexdə ilk dəfə on altı dəzgah işlədən Çimnazın indi ardıcılıarı meydana çıxmışdı. Anna, Xırdaxanım, Siranuş...

Sex rəisi fətəli Kazımovun işi yaxşı gedirdi. Plan sarıdan nigarançılığı yoxdu. Müdiriyyətin yanında rəis kimi hörməti artmışdı. İclaslarda toxucu sexinin adı tez-tez eşidilirdi.

Dostuxanım təqaüdə çıxmışdı.

Çimnaz iki şagirdinə toxuculuğun sirlərini öyrədirdi. Gündən-günə işi çoxalırdı Çimnazın. Çoxalırdı.

Ninanın da, Xırdaxanımın da, Siranuşun da şagirdləri vardı.

Dəzgahlar işləyirdi.

Fətəli sexi gəzir, işin gedişinə göz qoyurdu...

İyirmi üç-iyirmi dörd yaşlarında, ortaboylu, qaraqaş, qaragöz toxucu on altı dəzgahın işinə mütəmadiyən diqqət yetirir, çevikliklə o tərəf-bu tərəfə qaçır, dəzgahları idarə edirdi; alnındakı tər damcılarına qətiyyənlə fikir vermirdi.

Fətəli onun dəzgahlarının yanından keçəndə ayaq saxladı, «Salam, Çimnaz» dedi. «Əleyküməssalam, usta» eşitdi. Sual verdi, cavab aldı, deyəsən, razı qaldı, ötdü.

«Dostuxanım yoxdur... Çimnaz var... Sən olmayanda da Fətəli, bir başnası olacaq... Yerin boş qalmayacaq... Dəzgahlar işləyəcək...»

Dəzgahlar işləyirdi.